

Воробйов В.А.,
*аспірант факультету психології, політології та соціології,
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ: МІЖ ЧУТЛИВІСТЮ ТА ВІДЧУЖЕННЯМ

Сучасну демократію, яка функціонує у більшості країн у формі представницької демократії, неможливо уявити без розгалуженої мережі горизонтальних та вертикальних комунікативних зв'язків між політичним класом та громадянами. Ефективне використання політичної комунікації сприяє подоланню відчуження громадян від влади – однієї із головних проблем сучасної представницької демократії. І навпаки, недостатньо розвинена політична комунікація посилює відчуження, делегітимізує представників влади в очах громадян. На думку Н. Амельченко, «принцип представництва народу, класу, соціальних груп, нації або етносу (хоча б на рівні декларації) є підґрунтям формування та легітимації інститутів сучасної демократичної влади. Але парадоксальним для політичної докси (спільних очевидних сенсів політичного життя) і продуктивним для політичної науки є обґрунтування П. Бурдьє положення, що процес політичного відчуження є закономірним наслідком притаманного представницькій демократії делегування влади (представництва), яке за рахунок певних механізмів перетворюється на узурпацію влади «уповноваженими особами» над тією групою, від якої вони й отримали владу. Тобто політичне відчуження є невід'ємною рисою представницької демократії» [1].

У політичній комунікації це проявляється, зокрема, й у тому, що представник влади «...відмовляється від займенника першої особи однини... депутат виступає як представник народу, трудящих тощо. Трансценденція соціальних агентів у формі «Церкви», «Народу», «Нації» або «Класу» виконує функцію легітимації влади «представників представників» та приховування того, що уповноважені від групи не є вже

її представниками, а призначені апаратом і виконують завдання апарату» [1].

Дослідженню політичного представництва та представницької демократії присвячено класичні роботи Ш.-Л. де Монтеск'є, Т. Джефферсона, А. де Токвілля, Дж. С. Мілля, Ф. Гаска, ін. Зокрема, Джон С. Мілля визначає ризики представницької демократії, які й сьогодні є актуальними для багатьох країн: «Чи будуть ефективними процедурні правила, призначені забезпечити мету правосуддя, якщо внаслідок низького морального рівня народу свідки, як правило, брешуть, а судді та їхні підлеглі беруть хабарі? І далі: яким чином інституції можуть забезпечити добре муніципальне врядування, якщо... ці обов'язки віддано тим, хто домагається утвердження власних інтересів? Яка користь від системи найширшого народного представництва, якщо виборці обирають до парламенту не найкращих, а тих, хто витратить більше грошей задля свого обрання?» [3, с. 417].

У другій половині ХХ століття переосмислення феномену політичного представництва та представницької демократії, як «...однієї з найважливіших гарантій свободи...» (Ф. Гаск), відбулось у працях Ф. Петтіта, Р. Даля, А. Лейпгарта, Д. Бітема, ін. Ідеї щодо «поліархії» (Р. Даль), політичної конкуренції, вибору та суспільного блага, ренти та екстерналій (Й. Шумпетер, Дж. Б'юкенен, Г. Таллок), подолання диктатур (М. Олсон), чутливості та відповідальності (Д. Бітем) значно поглибили розуміння сутності представницької демократії, окреслили коло сучасних проблем щодо відчуження влади представників від громадян та їх об'єднань.

На сучасному етапі розвитку представницької демократії в епіцентрі дослідницької уваги перебувають комунікативні процеси та технології, які концептуалізуються у теоріях електронного урядування та медіатизації політики. Серед досліджень ролі політичної комунікації в умовах становлення представницької демократії в Україні варто відзначити праці таких вітчизняних дослідників як Н. Амельченко, О. Анісімович-Шевчук, С. Барматова, О. Зернецька, Ю. Ганжуров, Г. Почепцов, О. Радченко, Ю. Тищенко, М. Томенко, Ю. Шайгородський, Д. Яковлев та ін. У процесі подолання тоталітарної спадщини політична комунікація відіграє

вкрай важливу роль, адже «демократизація передбачає пошук механізмів вирішення одного із головних завдань: перетворення раціональних дій індивідуальних та колективних політичних акторів на колективну раціональну дію із задоволення суспільного інтересу... Відкритим залишається питання: яким чином спрямувати раціональні дії егоїстичних індивідів на забезпечення всеохопного інтересу?» [4, с. 29]. Напевно, відповідь на це питання знаходиться саме у площині політичної комунікації, яка відкриває можливості для спільного пошуку загального («всеохопного») інтересу у процесі діалогу.

У процесі демократизації українського суспільства трансформуються не лише уявлення щодо представницької демократії (переважно, під впливом наукових праць зарубіжних авторів), а й щодо ролі комунікації у політиці.

По-перше, варто погодитись із А. Колодій, яка вважає, що сучасна демократія концептуалізується у моделі поліархії, яку запропонував Р. Даль: «Поліархія – концептуальна модель сучасної реально існуючої представницької демократії. Американським політологом Робертом Далем опрацьована концептуальна модель сучасної демократії, яку він назвав «*поліархія*»... Поліархія (від гр. *polys* – багато і *archein* – влада, джерело) – це сучасна консолідована плюралістична демократія, у якій найвищі посадові особи, що керують державою, змушені модифікувати свою поведінку таким чином, щоб перемогти на виборах у політичному змаганні з іншими кандидатами, партіями і групами» [2]. Політична комунікація є визначальною для впровадження усіх критеріїв демократичності – рівності, участі, розуміння, контролю над порядком денним, залученості. В умовах представницької демократії політична комунікація забезпечує рівність громадян щодо доступу до політичної інформації, вона здатна підвищити ефективність громадської участі у політиці через зворотній зв'язок, поліпшити розуміння громадянами сутності політичного вибору завдяки запрошенню до студії експертів. Також відповідальні журналісти та політичні експерти повинні здійснювати контроль в інтересах громадян процес формування порядку денного владою, а це, у власну чергу, буде сприяти залученості громадян. А. Лейпхарт вважає, що відповідальність у здійсненні комунікації між виборцями та обранцями є однією із головних рис

представницької демократії, незалежно від того, яка модель панування реалізується: вестмінстерська або консенсусна. Як вважає А. Колодій, «...найважливіше те, що обидві ці моделі характеризуються високим ступенем відповідальності (responsibility) урядів перед своїми виборцями за взяті на себе зобов'язання, за долю країни. Вони також чутливі (responsive) до вимог та преференцій тих суспільних груп, за допомогою яких прийшли до влади. Саме чутливість (responsiveness) вважає головним узагальненим критерієм демократичності Дейвід Бітем... лише *чутливість* (здатність своєчасно та адекватно реагувати на вимоги громадян) є критерієм, який визнають практично усі дослідники демократії» [2]. Чутливість у цьому випадку інтерпретується як уміння влади почути «голос» громадської думки, представляти інтереси виборців, тобто суспільний, а не власний егоїстичний інтерес.

Саме тому політична комунікація є вкрай важливою в обох моделях. У вестмінстерській моделі (прийняття рішень за принципом більшості) налагодження комунікації підвищує рівень довіри між громадянами, що сприяє утворенню коаліцій, а також більш чіткому розмежуванню між урядом та опозицією завдяки артикуляції та обговоренню у мас медіа важливих політичних тем. В умовах консенсусної демократії простір політичної комунікації має бути відкритим для усіх позицій, аби політики могли врахувати також і думку меншин.

По-друге, вирішення багатьох завдань демократизації у пострадянських країнах переважно знаходиться у площині комунікативної взаємодії між владою та громадянами. Найбільш ефективною у цьому процесі є масова комунікація, яка здійснюється за допомогою мас медіа. Натомість, тут вже постає проблема медіатизації політики та маніпуляцій громадською думкою у мас медіа, які належать представникам різних фінансових груп. Зокрема, медіа-скандали, які штучно створюються, мас-медіа спотворюють комунікацію між владою та громадянами, сприяють відчуженню представників від тих соціальних груп, які делегують їх до владних інституцій. Як свідчить досвід демократизації в Україні, медіа-скандали досить успішно конструюють віртуальний порядок денний, впливають на політичну поведінку громадян та їх вибір. Серед найгучніших політичних подій, які спричинили медіа-скандали, можна

назвати «касетний скандал», «кольчужний скандал», президентські вибори 2004 р., які призвели до Помаранчевої революції, газове протистояння між Україною та РФ, «коаліціади» 2006 р. та 2007–2008 рр., «Харківські угоди», Революцію Гідності, закриття програми Шустер-LIVE, видворення з України М. Саакашвілі, конфлікт між НАБУ та САП, «справу Савченко», низку скандалів у сфері охорони здоров'я тощо.

Очевидно, що політична комунікація між владою та громадянами в Україні має багато недоліків, вона аж ніяк не гарантує автоматичного встановлення та розвитку представницької демократії, але вона здатна сприяти відстороненню від влади тих політиків, які завдають шкоди інтересам більшості громадян. Таким чином, політична комунікація забезпечує чутливість влади до проблем громадян, а підвищення її ефективності може подолати, хоча і певною мірою, відчуження влади від громадян в умовах представницької демократії.

Список використаних джерел

1. Амельченко Н. А. Політичне відчуження в умовах представницької демократії [Електронний ресурс] / Амельченко Н. // Наукові записки НаУКМА. - том 173. – Політичні науки. – Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8830/Amelchenko_Politychne_vidchuzhennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Колодій А.Ф. Визначення критеріїв та вимірювання демократичності врядування в Україні [Електронний ресурс] / А. Колодій // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. за між нар. уч. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 29–55. – Режим доступу: <https://political-studies.com/?p=675>.

3. Мілль Дж. С. Представницьке врядування / Дж. С. Мілль // Демократія: Антологія. – К. Смолоскип, 2005.

4. Яковлев Д. Рациональный выбор политических акторов как фундаментальная умова переходу до демократії / Д. Яковлев // Актуальні проблеми політики. – 2012. – № 47. – С. 28–36.